

LA COOPERATIVA PRIMERA DEL TER (1881-1936). UNA EXPERIÈNCIA DE COOPERATIVISME DE PRODUCCIÓ

JOSEP CASANOVAS I PRAT

1. Introducció

En la història de la industrialització catalana trobem comptades experiències de fàbriques tèxtils que van funcionar en règim cooperatiu. La Cooperativa Primera del Ter, establerta a la població de Roda de Ter, va ser una de les poques cooperatives de producció que va funcionar amb èxit a Catalunya. La singularitat d'aquesta indústria cooperativa li atorga un gran interès, que ens permet presentar una visió més àmplia del procés industrialitzador a Catalunya¹. Al costat de les colònies tèxtils dominants, la Cooperativa Primera del Ter va ser una indústria de teixits força particular, on el capital de l'empresa, l'organització de la producció i, sobretot, les relacions entre els treballadors i els directius de la fàbrica tenien alguns trets poc comuns respecte a les fórmules més generalitzades en la indústria catalana.

Aquest estudi presenta la història de la Cooperativa Primera del Ter, més endavant anomenada Societat Anònima Cooperativa del Ter. L'article abasta el període que va des del seu origen, a les darreres dècades del segle XIX, fins als anys de la Guerra Civil. El seu objectiu és el d'analitzar el règim cooperatiu que tenia l'empresa i la seva evolució. L'estudi mostra com, amb el pas dels anys, es van produir uns canvis que tendien a convertir l'empresa en una societat anònima més, eliminant l'esperit cooperatiu que havia donat lloc a la seva creació, però com paral·lelament hi va haver una part important dels socis que es van oposar a aquesta transformació. Enfrontats amb el sector més capitalista de l'empresa, un

1. Una síntesi breu de la història d'aquesta cooperativa la trobareu a Maria OCAÑA I SUBIRANA, *Roda de Ter i el moviment obrer al primer terç del segle XX*, a «Roda de Ter», maig de 1990, núm. 491, p. 16.

grup de treballadors van intentar frenar la plena conversió en societat anònima i aprofundir més en el caràcter cooperativista de la Societat Anònima Cooperativa del Ter.

Un estudi complet de la Cooperativa Primera del Ter ens hauria permès aprofundir en altres aspectes, com els de tipus econòmic o tècnic per exemple, però hem decidit centrar la nostra atenció en les particularitats de tipus organitzatiu i social de la Cooperativa Primera del Ter, perquè demostren l'existència de projectes de desenvolupament del capitalisme alternatiu al model dominant en la indústria catalana. La Cooperativa Primera del Ter va trobar però nombrosos problemes per consolidar una via diferent d'organització industrial, basada en el cooperativisme, de manera que va acabar per ser pràcticament una societat anònima com les altres, encara que una important part de l'empresa mai no va renunciar a l'ideal cooperatiu que havia tingut en el seu origen.

Aquest article és una contribució més a la investigació sobre el moviment associatiu contemporani de la comarca d'Osona que portem a terme des de fa anys. Un estudi que vam començar en part amb les organitzacions polítiques i sindicals, més endavant vam tractar específicament l'associacionisme agrari i darrerament ens dediquem al cooperativisme de consum, sobre el qual esperem obtenir resultats ben aviat².

1. Els orígens de la Cooperativa Primera del Ter

La fundació de la Cooperativa Primera del Ter va ser una obra de Ferran Alsina i Perellada, un tècnic tèxtil de Barcelona amb una àmplia experiència en el món industrial, que va dedicar bona part de la seva vida a experimentar nous mètodes d'organització de la producció fabril, tant en els seus aspectes tècnics com en els de tipus social³. Ferran Alsina estava imbuït d'un científicisme modernitzador, que el va portar a experimentar nous mètodes per perfeccionar la maquinària, així com també a adaptar fórmules d'organització del treball industrial, que en bona part ja havien estat provades a la Gran Bretanya. Amb la Cooperativa Primera del Ter, Ferran Alsina va posar en pràctica un sistema cooperatiu que permetia als obrers de la fàbrica de participar en els seus beneficis.

Ferran Alsina era un home que tenia un gran interès en millorar els sistemes de producció, havia viatjat a Alemanya i Anglaterra per conèixer l'organització del

2. Josep CASANOVAS I PRAT, *Quan les campanes van emmudir: Vic 1936-1939*, Patronat d'Estudis Osonencs, Vic, 1993. Josep CASANOVAS I PRAT, *L'associacionisme agrari a la comarca d'Osona (1903-1939): transformació i conflictivitat al camp osonenc contemporani*, a «Estudis d'Història Agrària», 1994, núm. 10, ps. 85-104. Josep CASANOVAS I PRAT, *Cooperativisme i transformació social: Una visió històrica del cooperativisme osonenc*, a «Cooperació Catalana», maig 1995, núm. 167, ps. 16-19.

3. Per la biografia d'aquest personatge vegeu Josep M. OLLER I ROMEU (Dir.), *Homes del catalanisme. Bases de Manresa. Diccionari biogràfic*, Rafael Dalmau, Barcelona, 1995, ps. 44-46.

treball industrial i les innovacions tècniques utilitzades en aquells dos països⁴. Estava estretament vinculat a Eusebi Güell, amb qui havia dirigit la fàbrica del Vapor Vell de Sants i, també, va participar en la fundació de la Colònia Güell de Santa Coloma de Cervelló. D'ideologia catalanista, Ferran Alsina va ser un dels fundadors de la Lliga de Catalunya (1887) i va participar com a delegat de Barcelona en diverses assemblees de la Unió Catalanista. Dins del moviment catalanista, Ferran Alsina va esdevenir una de les personalitats més destacades en les qüestions econòmiques.

Mogut per un ideal de reformisme social, Ferran Alsina va impulsar la creació de la Cooperativa Primera del Ter, amb la intenció de posar en pràctica una indústria que permetés participar els treballadors en el capital i els beneficis d'una empresa. Ferran Alsina va utilitzar un cooperativisme de tipus liberal, força estès a Alemanya, el qual facilitava a les persones que no disposaven de capitals importants d'organitzar conjuntament grans indústries. Ferran Alsina creia que calia generalitzar el sistema cooperatiu a tots els rams de la producció, a través d'establir unes indústries cooperatives a una mà d'obra que, amb «estalvi i honradesa», tenien la possibilitat d'aconseguir reunir un petit capital que podien dedicar a l'empresa on treballaven⁵.

Seguint aquesta fórmula, Ferran Alsina volia diluir la rivalitat entre capitalistes i obrers, pensava que l'organització de fàbriques amb un sistema cooperatiu proporcionava als treballadors una major estabilitat laboral i un augment del seu benestar, perquè aquests participaven, encara que amb algunes restriccions, en la direcció i els beneficis de l'empresa on treballaven. Per Ferran Alsina, el cooperativisme era una via per acabar amb la conflictivitat social que havia generat la industrialització.

Els seus plantejaments reformistes no van ser unànimement acceptats pels obrers, algunes de les seves propostes van trobar una forta oposició. Ferran Alsina va ser víctima d'un atemptat anarquista el 1891, quan va intentar introduir mètodes de treball anglesos al Vapor Vell de Sants, per augmentar la productivitat d'aquella empresa que dirigia.

Uns anys abans de l'atemptat, en busca de remei per a la seva salut, Ferran Alsina va passar una llarga temporada a la comarca d'Osona. L'any 1878, quan estava convalescent d'una ferida al cap, va practicar a Roda un sistema per millorar la fabricació de vellut de cotó o panes. A través dels seus experiments, realitzats en els tallers d'una empresa fabril de Roda, va poder perfeccionar els telers dedicats a la fabricació de panes⁶. Després de posteriors millores, Eusebi Güell va

4. De fet tenia certa admiració pels britànics, va intentar portar a terme els seus mètodes de treball tal com explica a F. ALSINA, *Fonaments de la reforma del treball en la indústria cotonera catalana tal com s'es començada en lo Vapor Vell de Sans*, La Renaixença, Barcelona, 1889. També admirava els científics anglesos, tal com queda de manifest en el llibre F. ALSINA, *Novas científicas*, Henrich y cia., Barcelona, 1904.

5. Vegu la ponència de Ferran Alsina a *Bases per a la Constitució Regional Catalana*, Manresa, març de 1892, edició facsímil, Eumo Editorial, Vic, 1992, p. 199.

6. *Catalunya la fàbrica d'Espanya. Un segle d'industrialització catalana. 1833-1936*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 1985, ps. 93-94.

comprar la patent del teler i va organitzar una fàbrica-colònia a Santa Coloma de Cervelló on va utilitzar els nous telers per a la fabricació d'uns velluts de cotó que, en homenatge a Roda de Ter, van anomenar «rodes».

A Roda de Ter, Ferran Alsina no va experimentar només la manera de perfeccionar telers, sinó que també va posar en pràctica l'organització d'una cooperativa de producció, la Cooperativa Primera del Ter. Ferran Alsina creia que el cooperativisme era un sistema que millorava l'organització de la producció, perquè permetia eliminar la conflictivitat entre empresaris i treballadors. Amb aquest ideal, l'any 1881 va promoure l'organització d'una cooperativa de producció a Roda de Ter, dedicada a la fabricació de teixits de cotó, de la qual va fer de director-gerent fins a la seva mort.

A principis de l'any 1881, un grup de treballadors de Roda de Ter es van reunir per tractar sobre la constitució d'una societat fabril obrera en la seva població. Eren poc més d'un centenar de persones, que van acordar fundar una cooperativa de producció, amb el compromís que cadascú contribuiria, segons els seus medis, a la formació del capital indispensable per poder efectuar l'establiment de la cooperativa⁷. La subscripció voluntària entre els assistents va recollir 18 duros i 16 rals, quantitat que va constituir el primer capital de la societat. A part dels diners que van aportar els treballadors, Ferran Alsina va rebre donatius d'Eusebi Güell per contribuir a l'organització de la fàbrica de la Cooperativa Primera del Ter⁸.

Quinze dies després de la primera reunió, ja es treballava amb un teler de fusta, comprat amb els diners reunits en la subscripció voluntària, instal·lat en un local de la casa d'un soci de la Cooperativa Primera del Ter. El 1899, divuit anys després de la seva fundació, la Cooperativa Primera del Ter disposava de terrenys i edificis, màquina de vapor i calderes, 83 telers mecànics amb les corresponents màquines de preparació i un capital actiu de 40.000 duros⁹.

En un període d'uns vint anys, la Cooperativa Primera del Ter s'havia convertit en una important empresa industrial de la comarca. Però més que destacar els avenços materials aconseguits, Ferran Alsina tenia interès en remarcar com havia canviat la vida dels treballadors rodencs. Ell havia fomentat l'organització d'una cooperativa de producció amb l'objectiu d'aconseguir una transformació social, que eliminés la lluita de classes. Amb les següents paraules Ferran Alsina expressava aquesta idea davant els obrers de la Cooperativa Primera del Ter:

«En los divuyt anys y mitj de vida cooperativa, heu fet molt més que acumular un capital d'edificis, maquinas y diner: heu guanyat un tresor de satisfaccions morals que signifiquen un veritable progrès y son un gran pas cap á la perfec-

7. Sobre els primers passos de la Cooperativa vegeu *Endressa á la Junta General Extraordinaria de la Societat Cooperativa 1a. del Ter*, Impremta La Renaixensa, Barcelona, 1899.

8. Arxiu Municipal de Roda de Ter (AMRT a partir d'ara), Lligall Societat Cooperativa del Ter, informe 26-10-32.

9. *Endressa á la Junta General Extraordinaria...*, op. cit., p. 6.

ció social. Sense esvalots ni amenassas, sense pidolar caritats ni empenyer als vostres vehins, vosaltres heu anat aixecant poch á poch, sí, pero ab pas constant y segur, lo nivell del vostre estat fins á tenirlo en lo distingit lloch que avuy ocupa, digne y honrós com lo que més ho sia en l'escala social.»¹⁰

Segons Ferran Alsina, el cas de la Cooperativa Primera del Ter era un exemple a seguir. Afirmava que l'èxit de la Cooperativa Primera del Ter era la prova que el malestar dels treballadors no era el producte de les «malavolensas d'altras classes socials», sinó que provenia de la falta de coneixements i educació social dels obrers i també de les desavinences que sempre feien fracassar els propòsits dels més ben intencionats. Amb la intenció de fomentar l'educació de la classe obrera, Ferran Alsina va revitalitzar l'escola de l'Ateneu Obrer de Roda de Ter, «proporcionantli tants recursos com poguerem.»¹¹

Ferran Alsina no va tenir imitadors, l'experiència de la Cooperativa Primera del Ter va ser un cas únic a la comarca d'Osona i tampoc no va tenir gaires seguidors a la resta de Catalunya. No obstant això, tenim constància que hi va haver alguns intents de formar altres cooperatives de producció a la comarca, és el cas de la Societat Cooperativa l'Harmonia de Manlleu, que sabem que va iniciar les obres de construcció d'una fàbrica de teixits l'any 1902, però de la qual no tenim més notícies, cosa que ens fa deduir que no devia tenir una activitat gaire llarga¹². Força anys més tard, el 1933, coneixem la creació de la Cooperativa Tèxtil de Vic; la mala gestió del seu gerent va fer però que desaparegués, no feia ni un any sencer que funcionava¹³.

2. La Societat Anònima Cooperativa del Ter

El 1899, a causa de la falta d'una legislació específica que emparés les cooperatives, la Cooperativa Primera del Ter es va transformar en societat anònima. Com en la seva fundació, Ferran Alsina va tenir un paper destacat en el canvi de denominació, ell va ser qui va promoure la variació del nom de l'entitat, que a partir d'aleshores es va dir Societat Anònima Cooperativa del Ter. Encara que canviava el nom de la cooperativa, la voluntat de Ferran Alsina era que aquella societat fabril continués amb el mateix esperit fundacional, el canvi de nom només havia de representar una adaptació a la legalitat vigent, la filosofia que havia motivat la constitució de la Cooperativa Primera del Ter continuaria plenament vigent dins de la nova Societat Anònima Cooperativa del Ter.

10. *Ibidem*, p. 7.

11. Ferran ALSINA, *Observacions sobre la reglamentació del treball dels noys en tallers y fàbricas*, La Renaixensa, Barcelona, 1892, p. 17.

12. *La Plana de Vic*, 29-5-1902, núm. 151, p. 2.

13. Josep CASANOVAS I PRAT, *Quan les campanes van emmudir...*, op. cit., ps. 78-80.

Una junta general extraordinària, celebrada a Roda el 22 de setembre de 1899, va aprovar els nous estatuts que regirien la societat a partir d'aquella data. Amb un to paternalista, Ferran Alsina va adreçar un llarg discurs als assistents, en el qual recordava els orígens de la Cooperativa Primera del Ter i la seva posterior evolució¹⁴. De les seves paraules es desprèn que continuava ben viu l'ideal que el va moure a fundar la Cooperativa Primera del Ter, dotar la classe obrera d'una societat fabril en la qual podien participar amb el seu treball i estalvis, la qual cosa apropava els obrers als empresaris i, a la vegada, els allunyava de buscar altres solucions més conflictives, com les que portava a la pràctica el sindicalisme obrer de resistència.

La transformació de la Cooperativa Primera del Ter en societat anònima no va representar una ruptura. Va ser planejada exclusivament com una necessitat legal, sense alterar l'esperit de l'empresa, la qual cosa no va provocar resistència al canvi dels socis i treballadors de la cooperativa. Seguint l'ambient de cordialitat entre els treballadors i els qui dirigien les empreses que defensava Ferran Alsina, uns dies després que la junta general extraordinària aprovés el canvi de nom, van celebrar a Roda de Ter un gran àpat, amb uns 400 comensals¹⁵. D'aquesta forma festiva es volia iniciar una etapa d'ampliació de la societat fabril.

El canvi de nom era només una qüestió formal, era un intent d'adaptar la Cooperativa Primera del Ter a la falta d'una legislació específica sobre cooperatives. Els nous estatuts copiaven, un per un, tots els articles del primer reglament, només introduïen alguns aclariments sobre algunes disposicions¹⁶.

La Societat Anònima Cooperativa del Ter era una societat anònima especial, tenia una organització que fomentava l'estalvi dels obrers que hi treballaven, seguia així una de les idees fonamentals de Ferran Alsina, la de facilitar l'estalvi als obrers amb la finalitat que poguessin invertir els diners en el seu mitjà de treball. Era una fórmula que donava un major grau de participació dels obrers en l'empresa, més enllà del seu paper de mà d'obra. Tot i això, era molt difícil que els treballadors aconseguissin el control de l'empresa, però també és limitava la possibilitat que una sola persona o família pogués controlar tot el capital de la societat anònima.

El capital social de què disposava la Societat Anònima Cooperativa del Ter l'any 1899 era de 75.000 pessetes, repartides en 1.500 accions de 50 pessetes cada una¹⁷. No eren unes accions excessivament elevades, però tampoc no estava gaire a l'abast dels obrers de l'època adquirir aquestes accions. La falta de diners dificultava que els treballadors poguessin esdevenir fàcilment socis d'aquella entitat fabril, per això els seus estatuts contemplaven la figura de l'imponent. Tots

14. *Endressa a la Junta General Extraordinària...*, op. cit., ps. 5-15.

15. *La Plana de Vich*, 11-10-1899, núm. 15, p. 3.

16. No hem pogut comprovar aquest extrem, perquè no disposem dels estatuts amb què es va iniciar la Cooperativa Primera del Ter, però un informe del 26 de maig de 1929, assegura que els estatuts de la societat anònima eren pràcticament els mateixos que els de la cooperativa. AMRT, Lligall Associacions IV 7.

17. Hi ha els estatuts de la Societat Anònima Cooperativa del Ter al llibre ja citat d'*Endressa a la Junta General Extraordinària...*, op. cit.

els treballadors, d'ambdós sexes, que tenien dipositats els seus diners en la caixa social creada per l'entitat eren imponents. Hi havia la voluntat que, a través de l'estalvi, els obrers poguessin reunir el capital necessari per comprar accions. A l'hora de comprar les accions de la societat que quedaven lliures, els estatuts donaven preferència als imponents i altres socis de la Societat Anònima Cooperativa del Ter.

La direcció de l'empresa estava en mans d'un director-gerent, que nomenava la junta general, formada per tots els accionistes de l'entitat. El càrrec de director-gerent no tenia límit d'anys, el primer director-gerent va ser Ferran Alsina, el qual va dirigir la Societat Anònima Cooperativa del Ter mentre va viure. La junta general també era l'encarregada de nomenar els altres òrgans d'administració de la societat, que eren el consell d'administració, el consell d'inspecció i un jurat. La junta general també tenia cura d'assenyalar la participació en els beneficis dels socis de la societat i els salaris dels treballadors. En general també havia de ratificar tots els acords importants que afectaven a la marxa de l'empresa.

Per evitar que el control de la Societat Anònima Cooperativa del Ter caigués en unes poques mans, cada accionista tenia exclusivament un sol vot a la junta general, independentment del volum d'accions del qual fos propietari. Per altra banda, per ser elegit en qualsevol càrrec del consell d'administració, consell d'inspecció o del jurat calia tenir més de cinc accions en propietat, era una mesura que apartava els petits accionistes dels òrgans d'administració de l'empresa.

Des d'un punt de vista global, veiem que els estatuts de la Societat Anònima Cooperativa del Ter reglamentaven el funcionament de l'empresa amb un doble objectiu. D'una banda, un mecanisme de participació en el capital de la societat fabril per part dels treballadors, d'altra banda limitava la formació de grans accionistes que aconseguissin el control de la Societat Anònima Cooperativa del Ter. Eren uns estatuts que permetien posar a la pràctica les teories que, sobre l'organització de la producció, tenia el seu fundador, Ferran Alsina.

Fins a la mort de Ferran Alsina l'any 1908, la Societat Anònima Cooperativa del Ter va continuar amb la mateixa inspiració, però a partir de la seva defunció, va començar a canviar de forma progressiva l'orientació de l'empresa. A partir d'aleshores es van començar a formar dos bàndols dins de la Societat Anònima Cooperativa del Ter, els que volien convertir-la en una societat anònima de fet i els que volien mantenir l'esperit cooperatiu que li havia donat Ferran Alsina.

La direcció i gerència de l'empresa va estar durant molts anys en mans de Melitó Tordera, un home que de jove havia format part de l'agrupació socialista de Roda de Ter, però que se n'havia allunyat. Melitó Tordera era acusat anys després de ser un dels principals promotors de la transformació de la Cooperativa del Ter en societat anònima i, per tant, de desvirtuar l'ideal de Ferran Alsina¹⁸. Durant el seu mandat, la Societat Anònima Cooperativa del Ter va viure una època de creixement important, però els últims anys en què va ser director-gerent va començar una important crisi, que va augmentar les tensions entre els dos

18. «A la reunió-general ordinària de la S. A. Cooperativa del Ter», informe manuscrit signat per Aleix Castellà i 17 persones més, 26-5-1929. AMRT, Lligall Associacions, iv. 7.

sectors existents dins de l'entitat¹⁹. Finalment, l'any 1929 Melitó Tordera va optar per una jubilació que encobria la seva dimissió, aquell any els beneficis de l'empresa van ser molt migrats i la gestió de Melitó Tordera durament atacada.

Una part dels beneficis de l'empresa els dedicaven a obres de caràcter social, en ajuda dels treballadors de la fàbrica, a través d'una mutualitat que oferia pensions de vellesa i socors econòmics en cas de malaltia o defunció. També hi havia un fons pels obrers que s'accidentaven a la feina i, en els millors moments, havien organitzat una escola pràctica gratuïta de dibuix. Fins i tot, part dels beneficis van servir per pagar les quintes dels nois que havien de fer el servei militar. A més, la Societat Anònima Cooperativa del Ter disposava del Centre Cooperatiu del Ter, un local recreatiu dedicat a activitats de lleure i oci pels membres de l'empresa. Mentre una part dels beneficis es van destinar a activitats socials i recreatives, els conflictes dins de la Societat Anònima Cooperativa del Ter van ser petits, però quan a causa de la crisi es va començar a reduir dràsticament aquest concepte va esclatar el conflicte.

Fins l'any 1926, els diners destinats a la mutualitat i la jubilació dels obrers de la Societat Anònima Cooperativa del Ter van créixer, però a partir d'aquella data la disminució de beneficis va fer que no es destinés cap part dels guanys de l'empresa, cada vegada més escassos, a nodrir aquells serveis de caràcter social²⁰. El resultat va ser que el 1930, quatre anys després, el fons dedicat a les obres de caràcter mutual i de jubilació estava completament esgotat. Així les coses, per un sector dels accionistes, els partidaris de la societat anònima, la part del capital dedicada a fons social era una càrrega de la qual es podia prescindir, per un altre sector d'accionistes i per la majoria dels treballadors de l'empresa, que evidentment eren els més perjudicats amb la seva supressió, calia mantenir aquells avantatges de tipus social.

L'any 1928, la construcció d'un gran teatre amb capital de la Societat Anònima Cooperativa del Ter va provocar un gran malestar i va ser el principal desencadenant de forts enfrontaments entre els membres de la Cooperativa del Ter. El seu elevat cost, sumat a la falta de previsió dels directius de l'empresa, van obligar a reduir la part de beneficis dedicada a obres de caràcter social. L'edifici del teatre es va convertir en una mena de gran mausoleu del caràcter cooperatiu que encara conservava la Societat Anònima Cooperativa del Ter. Van caldre molts anys per amortitzar la seva construcció, per poder pagar les obres, la direcció va canalitzar cap al teatre part dels recursos que abans servien per pagar les obres socials i recreatives de l'empresa. El resultat va ser que la Societat Anònima Cooperativa del Ter disposava d'un gran teatre pel futur, però la seva construcció havia comportat un gran sacrifici pels treballadors de l'empresa.

Sense repartir part dels beneficis en serveis de caràcter social, la Societat Anònima Cooperativa del Ter perdia de fet l'esperit cooperatiu que li havia donat el seu principal impulsor, Ferran Alsina. Amb les noves condicions, l'empresa

19. Un grup d'obers titllaven de dictatorial el període en què Melitó Tordera va dirigir l'empresa, vegeu *Acció Cooperativista*, 2-10-31, núm. 439, p. 4.

20. AMRT, Associacions, Lligall Societat Cooperativa del Ter, conté el resum dels balanços de l'empresa des de 1922 a 1932.

passava a ser pràcticament una societat anònima, de les que es dediquen exclusivament a produir beneficis pels seus accionistes, només amb la particularitat de tenir una organització singular. Però, un sector important de la Societat Anònima Cooperativa del Ter no va renunciar a recuperar el caràcter cooperatiu que havia tingut l'empresa, és per això que els anys trenta van estar marcats pels intents de reconvertir aquella societat industrial en una cooperativa, tal com ho havia estat en el seu origen.

3. La reorganització de l'empresa

A principis de la dècada dels anys trenta, la Societat Anònima Cooperativa del Ter va experimentar una profunda transformació, després de molts anys, el 1929 havia canviat el director de la societat i, a conseqüència d'un incendi, va ser construït un nou edifici i renovada la maquinària de l'empresa. En uns moments en què existia una crisi econòmica mundial molt important, que havia afectat de ple les indústries catalanes, la Societat Anònima Cooperativa del Ter va ser capaç de reorganitzar el seu sistema de producció i d'augmentar el seu capital disponible per afrontar les dificultats econòmiques del període.

La Societat Anònima Cooperativa del Ter va arrossegar greus problemes econòmics des de mitjan dels anys vint, l'any 1929, enmig d'una forta crisi, va canviar el director de l'empresa, Melitó Tordera va ser substituït per Emili Rovira. Amb el nou director, el balanç econòmic del 31 de març de 1930 va ser millor que el de l'any anterior, l'empresa però encara tenia greus dificultats.

En uns moments en què la Societat Anònima Cooperativa del Ter tenia greus problemes per resoldre, una desgràcia va complicar encara més la difícil situació de l'empresa. La nit del 10 de setembre de l'any 1930, un incendi va destruir completament la fàbrica de la Societat Anònima Cooperativa del Ter a la població de Roda, la premsa assenyalava com a causa del sinistre la caiguda d'un llamp²¹. L'edifici, amb 130 telers, va quedar destruït, uns 170 obrers quedaven sense feina. El fet que el foc comencés a la nit, quan a la fàbrica només hi havia un vigilant, va evitar desgràcies personals.

La reconstrucció de l'empresa va ser prioritària, en els mesos següents al sinistre es va treballar intensament per poder tornar a obrir les portes el més aviat possible, una part molt important dels obrers de Roda de Ter depenien d'aquella empresa. Afortunadament, la Societat Anònima Cooperativa del Ter tenia assegurades les seves instal·lacions i maquinària, cosa que li va permetre reconstruir la fàbrica i comprar nova maquinària.

Després de realitzar dos peritatges, un per part de la companyia asseguradora i l'altre per la Societat Anònima Cooperativa del Ter, es va arribar al següent acord sobre les quantitats dels danys soferts per l'incendi: edificis 41.490'70, maquinària-

21. «Diari de Vich», 11-9-30, núm. 107, p. 2.

ria 235.269'87, existències 177.480'85²². La suma total dels danys era de 454.241'42 pessetes, de les quals tenim constància que en van cobrar 286.787'29, una important quantitat de diners, però que no cobria la totalitat dels desperfectes²³.

Una vegada es va saber la quantitat que rebrien de la companyia asseguradora, el dia 16 de setembre de 1930, dos mesos després de l'incendi, es va celebrar una junta general extraordinària. Josep Bracons, el president del consell d'administració, va agrair davant els socis les nombroses mostres de solidaritat rebudes i també va exposar les tres línies d'actuació del consell d'administració a partir del desafortunat incendi, que eren la labor del peritatge, l'intent de mantenir el màxim nombre d'obrers treballant i el manteniment del volum de vendes²⁴. La junta general extraordinària va estar d'acord amb la gestió del consell directiu i va aprovar la instal·lació d'una nova fàbrica.

Per sortir del pas, mentre s'iniciaven les tasques de reconstrucció, es va llogar una fàbrica a Caldes de Montbui, amb la intenció de servir els seus clients. En la mesura del que era possible, el consell d'administració també va intentar ocupar el màxim nombre d'obrers en les tasques de desenrunament i reconstrucció de la fàbrica destruïda per l'incendi.

Les dificultats del moment no van desanimar els qui eren partidaris d'aprofundir en la cooperativa; en l'assemblea del dia 12 de novembre, de la qual acabem de parlar, va quedar explícitament l'interès de mantenir l'esperit cooperatiu de l'empresa. En aquells moments, el consell d'administració de la Societat Anònima Cooperativa del Ter estava format, majoritàriament, per uns homes que eren uns fermes partidaris d'impulsar el cooperativisme dins de l'empresa.

Aprofitant però aquell moment difícil, alguns socis van aprofitar per atacar el consell d'administració, acusant-lo de no donar feina i de fer lliurement el que volien²⁵. La resposta d'alguns obrers i del consell d'administració va ser ràpida i contundent, afirmaven que Josep Soler, la persona que havia promogut aquella polèmica, no estava interessada ni en el cooperativisme, ni en l'obrerisme, sinó només en els beneficis a repartir²⁶. Tot i aquest problema afegit, la junta general extraordinària del dia 16 de novembre va aprovar la labor del consell d'administració, Josep Soler va criticar a Aleix Castells, vocal del consell d'administració i obrer de la fàbrica, que es va defensar de les acusacions contra de consell paragonant la seva actuació amb l'ideal del fundador de l'empresa, Ferran Alsina.

Uns mesos després, en la junta general extraordinària del 31 de maig de 1931, el consell administratiu va informar que els treballs de reedificació de l'immoble

22. *L'afet de la S.A. Cooperativa del Ter*, a «Diari de Vich», 22-11-30, núm. 166, p. 2.

23. AMRT, Lligall Societat Cooperativa del Ter, vegeu el balanç de l'any 1931, on consta la quantitat cobrada en concepte d'assegurança.

24. *L'afet de la S.A. Cooperativa del Ter*, a «Diari de Vich», 22-11-30, núm. 166, p. 2.

25. Ramon SOLER i FEU i companys, *Carta al Consell d'Administració de la S.A. Cooperativa del Ter Vich-Roda*, a «Diari de Vich», 11-10-30, núm. 133, p. 2.

26. *Comunicat del Consell d'Administració de la S.A. Cooperativa del Ter de Roda al senyor Ramon Soler Feu de l'Hospitalet de Llobregat*, a «Diari de Vich», 15-10-30, núm. 136, p. 1-2.

social havien acabat, també va explicar que ja hi havia instal·lada més de la meitat de la maquinària prevista²⁷. Aprofitant que s'havia hagut de tornar a construir l'edifici de la fàbrica i comprar nova maquinària, es va reorganitzar el procés de producció amb mètodes «científics i moderns». La fàbrica va començar a produir gèneres de major rendibilitat. Després de posar en marxa plenament la fàbrica, es va aconseguir unes xifres de producció i de facturació que recordaven els millors temps de la societat. Els bons resultats econòmics es van traduir en una millor retribució pels obrers i en un major rendiment del capital, en el balanç tancat el 31 de març de 1932 es va poder fer repartiment de beneficis entre els accionistes, des de 1928 no hi havia prou beneficis per repartir sense haver de recórrer als fons de reserva²⁸.

Solucionat el problema de reorganitzar la producció, va caldre fer una ampliació de capital, amb la intenció de consolidar la base econòmica de la Societat Anònima Cooperativa del Ter. El consell d'administració considerava que, en comparació al volum de l'empresa, el capital social de què disposava era reduït (500.000 pessetes), per això justificava la necessitat d'una ampliació de capital²⁹. La crisi general existent, sumada a l'estretor del capital social, provocava que la Societat Anònima Cooperativa del Ter no podia oferir facilitats als seus clients i, a la vegada, tampoc no podia aconseguir els avantatges de fer les compres als seus proveïdors al comptat, un costum que tradicionalment havia utilitzat l'empresa. Per trobar una solució definitiva, el consell d'administració va proposar ampliar el capital social.

Després d'estudiar la forma de portar a terme la necessària ampliació del capital, el consell d'administració va presentar el seu projecte a la junta general ordinària del 29 de maig de 1932. La forma d'ampliar el capital que va ser aprovada consistia en una emissió d'obligacions per un valor de 400.000 pessetes, a través de títols de tres categories de 50, 100 i 500 pessetes, a un interès anual del 6 %. Seguint l'ideal de Ferran Alsina de fomentar l'estalvi per induir al cooperativisme, el consell d'administració va proposar l'emissió d'obligacions de 50 i 100 pessetes, dels quals reservava la col·locació entre la massa social vinculada a la Societat Anònima Cooperativa del Ter, les obligacions de 500 pessetes eren de subscripció pública³⁰.

Per adquirir obligacions es podia fer a través de quotes d'una pesseta com a mínim, que en arribar a la quantitat de 50 pessetes l'impositor podia destinar a l'adquisició d'una obligació o a la caixa d'estalvis. Les quantitats destinades a la caixa d'estalvis de l'entitat s'abonaven a un interès del 4 % anual. A diferència de les accions de la societat, que eren nominals i hi havia unes estrictes normes per transferir-les, les obligacions i les imposicions a la caixa d'estalvis es podien

27. Societat Anònima Cooperativa del Ter, Roda-Vich, *Memòria*, s.p.i., 1931.

28. Societat Anònima Cooperativa del Ter, Roda-Vich, *Memòria*, s.p.i., 1932.

29. Societat Anònima Cooperativa del Ter, Roda-Vich, *Memòria presentada pel Consell d'Administració a la Junta General Extraordinària celebrada el dia 29 de Maig de 1932*, s.p.i., 1932.

30. Vegeu el fullat signat pel consell d'administració l'octubre de 1932 que porta el títol de *A tots els rodencs*, Tipografia B. Tasis, Barcelona, 1932.

vendre o retirar quan interessés al seu propietari. D'aquesta manera volien facilitar la disponibilitat d'aquests diners, perquè fins aquells moments, la falta d'aquestes facilitats per retirar els diners havia provocat que molts rodencs no ingressessin els seus estalvis a la Societat Anònima Cooperativa del Ter.

L'acord va ser ratificat el dia 4 de setembre de 1932, en una altra junta general³¹. Unes setmanes després, el 16 d'octubre de 1932, es va obrir la inscripció de quotes amb destinació a la subscripció d'obligacions, que es van cobrir pràcticament en la seva totalitat. Utilitzant aquest sistema, el consell d'administració tenia la intenció de fomentar la participació dels rodencs i, amb les seves aportacions, evitar la crisi de la Societat Anònima Cooperativa del Ter.

A principis dels anys trenta, amb la finalitat de superar la crisi que arrossegava, la Societat Anònima Cooperativa del Ter va iniciar un procés de transformació, que va comportar una important renovació de les estructures productives i els fons financers de l'empresa. Paral·lelament, com tractarem a continuació, també es va produir un intent de recobrar l'ideal cooperatiu que havia guiat a Ferran Alsina en la fundació de l'empresa.

4. L'intent de retornar al cooperativisme integral

Sota la pressió d'una delicada situació econòmica, una part important d'accionistes i treballadors de la Societat Anònima Cooperativa del Ter van plantejar convertir l'empresa en una cooperativa. A partir de l'any 1929, hi va haver una insistent campanya per convertir aquella societat fabril en una cooperativa de fet i de dret³². Els impulsors de la iniciativa creien que així solucionarien els problemes econòmics amb què es trobaven i, a la vegada, recuperarien l'orientació que li havia donat Ferran Alsina, la qual cosa afavoriria els obrers que treballaven en aquella indústria fabril.

La proclamació de la Segona República, el 14 d'abril de 1931, va afavorir les aspiracions dels qui volien tornar a convertir la Societat Anònima Cooperativa del Ter en una cooperativa. El govern provisional de la república va promulgar ràpidament una legislació que fomentava aquests organismes, amb un primer decret el 4 de juliol de 1931, que després va ser confirmat amb l'aprovació, per part de les Corts, de la Llei de cooperatives del 9 de setembre i el reglament del 2 d'octubre d'aquell mateix any.

Davant d'aquesta nova legislació, el consell d'administració de la Societat Anònima Cooperativa del Ter va encarregar a Emili Rovira, el director de l'em-

31. «Diari de Vic», 27-8-1932, núm. 673, p. 2.

32. A aquestes conclusions arribaven un conjunt de membres de la Societat Anònima Cooperativa del Ter, en l'informe *A la reunió-general ordinària de la Societat Anònima Cooperativa del Ter*, 26 de maig de 1929. AMRT, Lligall Associacions, iv. 7.

presa, que estudiés les possibilitats legals per transformar aquella societat en una cooperativa integral. Com que la nova legislació presentava dubtes entorn de les cooperatives de producció, Emili Rovira va formar part d'una comissió de cooperativistes catalans, que a principis d'octubre de 1931 va viatjar a Madrid per entrevistar-se amb el director general de treball, Antoni Fabra Ribas, amb la intenció de facilitar la inclusió de les cooperatives de producció dins la legislació que acabava de ser promulgada³³. La indústria tèxtil la Redempció Obrera d'Olot, així com alguna altra cooperativa de rajolers i vidriers catalans es trobaven en una situació similar a la de Roda de Ter.

D'acord amb la nova legislació, per aconseguir que la Societat Anònima Cooperativa del Ter fos considerada una cooperativa, calia una reforma dels estatuts. A aquests efectes el consell d'administració va nomenar una ponència, composta per Josep Bracons³⁴, en representació del consell, Aleix Castells, en representació dels obrers de la fàbrica, i Joan Arjalaguer, com a assessor jurídic. Un cop van redactar el projecte d'Estatuts, el van trametre al Ministeri de Treball i Previsió, que en data de 29 de desembre de 1932, va remetre un informe que acordava la classificació provisional de la Cooperativa Primera del Ter (es recuperava el nom originari) com a cooperativa de productors treballadors, de responsabilitat limitada, duració indefinida i popular.

Fetes unes modificacions al projecte d'estatuts, que indicava l'informe realitzat pel Ministeri de Treball i Previsió, el consell d'administració va fer una impressió de dos projectes d'estatuts, un era el que transformava la societat en cooperativa i l'altre el que la mantenia com una societat anònima³⁵. Els dos projectes van ser entregats en la junta general extraordinària del 14 de maig de 1933, per tal que poguessin ser estudiats pels accionistes³⁶. Dins d'aquell mateix mes de maig, es va convocar una segona junta extraordinària en què, per molts pocs vots, van guanyar els partidaris de mantenir la societat anònima³⁷.

Com a resultat de les votacions, es va fer evident que dins de la Societat Anònima Cooperativa del Ter s'havien format dos bàndols, un que estava decidit a convertir la cooperativa en una cooperativa integral, l'altra que volia continuar funcionant com a societat anònima. Encara que els partidaris de l'anònima havien vençut en votació, el marge de vots va ser molt petit, i els derrotats van continuar portant a terme gestions per convertir la societat en una cooperativa.

El 3 de juny de 1933, l'alcalde de la població, el socialista Francesc Cristina, un home molt vinculat al moviment cooperatiu de Roda, va escriure una carta al

33. *Acción Cooperativista*, 16 i 23-10-31, núms. 441 i 442, ps. I.

34. Josep Bracons no era gaire entusiasta sobre el fet de convertir l'empresa en una cooperativa, vegeu: *Breu Memòria del president sobre les possibilitats de transformació de la S. A. Cooperativa del Ter en una veritable cooperativa de producció*, 19-12-31. AMRT, Lligall Societat Cooperativa del Ter.

35. Societat Anònima Cooperativa del Ter, *Projecte d'Estatuts per a la transformació de la Societat en Cooperativa o Anònima*, s.p.i., [1933].

36. «Diari de Vic», 5-5-33, núm. 879, p. 2.

37. Societat Anònima Cooperativa del Ter, *Dictamen de la comissió assessora nomenada per tal d'informar sobre les imperfeccions que cal corregir de dita societat, exemplar mecanografiat*, 16 de juliol de 1933, p. 2.

diputat a Corts, Manuel Serra i Moret, per la Unió Socialista de Catalunya (USC)³⁸. Francesc Cristina explicava que a la Societat Anònima Cooperativa del Ter, «La part diguem-ne capitalista dels socis prefereix que es quedi anònima, però un bon sector de treballadors voldria retornar als seus primers camins de quan va ésser fundada i acollir-se a la llei de cooperatives.» Per això, demanava a Manuel Serra i Moret si podia intercedir per aconseguir que l'Estat o la Generalitat ajudés els treballadors a reunir els diners necessaris per poder reintegrar el capital a tots aquells socis que no eren partidaris de la cooperativa, un capital que estimaven que seria d'unes 400.000 pessetes.

Des de jove, el vigatà Manuel Serra i Moret va viure fora de la seva ciutat natal, però sempre va mantenir el contacte amb Vic i la seva comarca. Després de viure una llarga temporada a l'estranger, va tornar a Catalunya i va fixar la seva residència a Pineda de Mar, des d'on visitava sovint la comarca d'Osona. Manuel Serra i Moret era un bon coneixedor de l'experiència cooperativista de Roda de Ter³⁹. Des de Madrid, Manuel Serra i Moret va contestar ràpidament a Francesc Cristina, en una carta de resposta on exposava les dificultats que l'Estat o la Generalitat poguessin concedir un ajut econòmic de les característiques que li demanava, també li manifestava que dubtava que calgués reintegrar el capital a tots els qui no hi estiguessin conformes i, finalment, l'animava perquè el Parlament de Catalunya hauria de legislar sobre cooperació, una matèria de la seva competència, en els propers mesos⁴⁰.

En espera que la Generalitat aprovés la legislació corresponent, els partidaris de la cooperativa, que eren fonamentalment els obrers de la fàbrica, van continuar pressionant per aconseguir el seu objectiu. Per contra, els principals accionistes van mantenir la defensa de la Societat Anònima.

El rodenc Aleix Castells i Masferrer era la persona que encapçalava els partidaris de la cooperativa. Aleix Castells era un dels dirigents obrers històrics de la comarca, havia estat al congrés de constitució de Solidaritat Obrera (1907), també havia estat regidor a l'Ajuntament de Roda. Era un dels primers socialistes que hi va haver a Osona, formava part del PSOE i de la UGT. Dins dels cercles obrers de la comarca, a causa de la seva llarga militància era considerat com «l'avi» del moviment socialista osonenc.

Amb més de seixanta anys a l'esquena, Aleix Castells havia batallat amb molt d'entusiasme per convertir la Societat Anònima Cooperativa del Ter, de la qual era vocal del consell d'administració, en una cooperativa integral. La resistència que va trobar per part d'un sector dels accionistes el va disgustar profundament, fins al punt que els seus amics afirmaven que, a conseqüència de no aconseguir els seus propòsits, va emmalaltir greument i va morir en una operació a l'Aliança

38. AMRT, Lligall Societat Cooperativa del Ter, carta 3-6-33.

39. Vegeu per exemple l' emotiu article que, amb el títol de *Flames*, li va dedicar quan es va cremar la fàbrica de la societat l'any 1930, «Diari de Vich», 3-10-30, núm. 126, ps. 1-2.

40. AMRT, Lligall Societat Cooperativa del Ter, carta 8-6-33.

de Barcelona el 19 de setembre de 1933⁴¹. El van enterrar civilment a Barcelona, van assistir a l'acte una nodrida representació de membres de les organitzacions socialistes osonenques i catalanes de l'època.

Amb la mort d'Aleix Castells, la Societat Anònima Cooperativa del Ter va perdre un dels principals impulsors de la seva transformació en cooperativa, però no l'únic. La lluita que ell va dirigir en vida uns altres la van continuar, encara que aquests tampoc no van aconseguir portar a terme l'objectiu de reconvertir altra vegada aquella empresa en una cooperativa. En completa oposició a aquest canvi, el sector capitalista de l'empresa sempre va culpar els treballadors que van intentar transformar la societat anònima en cooperativa de ser els culpables del fracàs d'aquella experiència⁴².

Un grup de treballadors de la fàbrica van presentar un projecte d'estatuts al Servei de Cooperació del Departament d'Economia i Agricultura de la Generalitat, en un intent d'acollir la Societat Anònima Cooperativa del Ter a la llei de bases de la cooperació del 17 de febrer de 1934 i a la llei de cooperatives del 17 de març d'aquell mateix any⁴³. Sense que ho arribessin a aconseguir, van continuar intentant la transformació amb insistència, periòdicament la junta general d'accionistes havia de discutir aquesta qüestió⁴⁴. Només les condicions especials que va portar l'esclat de la Guerra Civil i la revolució van permetre desencallar la situació⁴⁵.

La Cooperativa Primera del Ter va evolucionar cap a una societat anònima, però amb unes característiques especials, perquè sempre va tenir un important grup de membres que van intentar mantenir viu l'esperit cooperativista amb què va néixer aquella societat. La Cooperativa Primera del Ter va ser però un cas únic a la comarca d'Osona, que al llarg de tota la seva història va mantenir una evolució pròpia, força al marge de l'important moviment cooperativista que, vinculat al consum, anava creixent en terres osonenques. Només a nivell individual trobem que alguns obrers de la Societat Anònima Cooperativa del Ter eren socis també de la Pau Rodenca, la cooperativa de consum de la població, mai però no va existir una relació orgànica entre aquella important indústria i les cooperatives de consum comarcal. L'experiència cooperativista de la Cooperativa Primera del Ter va ser el producte de les teories de Ferran Alsina sobre l'organització industrial, va ser un cooperativisme de caràcter paternalista, fomentat per empresaris com una fórmula per evitar la conflictivitat social. Dins de l'empresa va sorgir un grup obrerista que, davant els que volien convertir l'empresa en una societat anònima

41. J. COLINA VIVET, *Alejo Castells ha muerto*, a «Acción Cooperativista», 3-11-33, núm. 547, p. 4.

42. CRONISTA, *Don Fernando Alsina y su movimiento social. La cooperativa textil del Ter y su triste historia. Errores sociales de unas ideas mal servidas. Huelgas y trucos de aquellos tiempos. El socialismo local y sus líderes. (De nuestro pasado liberal)*, a «Roda de Ter», setembre de 1962.

43. Amb el nom originari de Cooperativa Primera del Ter, estava inscrita en el registre del Servei de Cooperació de la Generalitat com una cooperativa popular de producció. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 25-10-1935, núm. 239, p. 762.

44. «Diari de Vic», 3-8-34, núm. 1240, p. 2.

45. AMRT, *Llibre d'actes del ple*, sessió 12-8-36.

més, va lluitar per mantenir els avantatges socials, laborals i econòmics que oferia aquesta fórmula cooperativista. Enmig de problemes econòmics, aquests dos sectors van mantenir una pugna fins als anys de la Guerra Civil, després d'aquesta el sector obrerista va quedar totalment anul·lat i la Societat Anònima Cooperativa del Ter va perdre definitivament el seu caràcter cooperatiu i la possibilitat de recuperar-lo.